Sárosi Bálint két könyve

Sárosi Bálint munkásságának kivételes érdeme, hogy kutatásainak eredményei nem maradnak a tudományos világ műhelytitkai: arra törekszik — kihasználva a sok kutató és tudós által ki nem használt népszerűsítő fórumokat is —, hogy a köztudatban végre a népzenével és a cigányzenével kapcsolatban elfogadható, korszerű és hiteles kép alakuljon ki. Szép példája ennek az aktív szerepvállalásnak rádiósorozata, különböző nyilatkozatai, ismeretterjesztő írásai (pl. Élet és Irodalom, Lányok évkönyve 1972, stb.), valamint legutóbb megjelent két könyve: a *Cigányzene...* (Gondolat, 1971) és a *Népi hangszereink.* (Utóbbit a Népművelési Propaganda Iroda publikálta 1972-ben.)

Mint maga mondja, a *Cigányzene...* írásával sem lépte túl az ismeretterjesztés kereteit és igényeit, de mértéke nem egy kizárólag tudományos igénnyel írt tanulmány mértéke lehetne. Ez a könyv nem csak a laikus olvasóközönségnek nyújt rendszerezett ismereteket, hanem a zenész, folklorista, szociológus, cigánykutató, irodalmár szakembereknek is.

A Cigányok című fejezet ismerteti a cigányság származásával foglalkozó fontosabb nézeteket, feltevéseket, majd vándorlásukról, Európában való feltűnésükről tudhatunk meg adatokat. Kiderül továbbá az, hogyan is fogadták az európai kultúrnemzetek ezt a rongyos, állandóan vándorló, ismeretlen eredetű, jobbára lopásból vagy koldulásból élő népet, s a kezdeti türelem sőt rokonszenv hogyan vált ellenszenvvé, majd gyűlöletté, s ez hogyan fajult s vált divattá Európa-szerte. Megismerhetjük e fejezetből a cigány életmódot, foglalkozásukat, erkölcsüket, s a jelenlegi cigányproblémák iránt érdeklődők Sárosi információi révén arról a talán meglepő tényről is megbizonyosodhatnak, hogy Magyarországon a cigányok már kezdettől fogva türelmesebb és jobb bánásmódban részesültek, mint más országokban. Ebből indul ki Sárosi zenéjük eredetének magyarázásakor és sikerének indoklásakor is.

A német és magyar cigányság helyzetét hasonlítja össze. A németországi cigányok éppen állandó üldöztetésük miatt jobban őrzik törzsi zártságukat, s nem foglalkoznak zenéléssel. Ezzel szemben a magyarországiak, mivel — ritka kivétellel — bármely város vagy falu közelében letelepedhettek, eltanulhatták az ott élő lakosság zenei anyanyelvét, s egy idő után a hangszeres zenei hagyomány őrzőivé válhattak. E szerep tehát összefüggött az asszimiláció mértékével is.

A cigányzene (nem cigány népzene) térhódításának folyamatát Sárosi Bálint könyve tüzetesen feltárja. Lényegét körülbelül így lehetne összefoglalni: létezett egy — sokak által kétségbe vont — önálló, cigányok nélküli magyar hangszeres zenei hagyomány. A zenei nyelv feltehetően még Mátyás korában is demokratikus volt. Később azonban, a reformáció után, az egyház többször is hevesen kikelt a duhaj mulatozások ellen, kizárólag a zenészeket téve felelőssé, és a hangszeres mulattatást tisztességes emberhez méltatlan, illetlen dolognak minősítette. Mivel a cigányt kevésbé érdekelte a „kárhozat", ő nyugodtan művelhette ezt a „szentségtelen" dolgot, ha tudta. A zenei hagyománynak csak azt a részét vehette át, amelyik számára könnyebb volt, tehát nyilván nem mindig a társadalmi mondanivaló jegyében rögtönzött epikus daléneklést, hanem inkább a szórakoztató hangszeres tánczenét.

A tizenhetedik századtól gomba módra szaporodnak a cigányzenekarok, természetesen több banda főurak szolgálatában is muzsikál, ahol lehetőségük van képzett zenészektől tanulni, külföldön koncertezni. Éppen ennek a következménye, hogy nyugati (főleg német) hatásra harmónizálási igényük megnő, a monoton dudát cimbalom, bőgő váltja fel. A tizennyolcadik századtól szakad ketté a zenélő cigányság rétege: az egyik marad a faluban, s játssza tovább a hagyományos magyar népzenét, a másik úri szolgálatban nyugat-európai ízlés szerint alakítja repertoárját. A verbunkosra is népszerűségének tetőpontján, főleg nyugati műzenei elemek hatottak és a korabeli nemesség romantikus ízlésvilága. A heroikus, szélsőségek közt csapongó

magyar karakter kifejezésére elégtelennek bizonyult a puritán hangszerelés, díszítésmentes előadás. A nemesi közönség mást kívánt a cigánytól, s az úgynevezett bővített szekund, a glissandrók, a cigányok által játszott zenére annyira jellemző futamok, a virtuozitás, egyáltalán nem keleti hozomány, hanem előadási sajátosság, amit az itthoni közízlés alakított ki. A cigányok érzékenyen rátaláltak arra, amit korabeli közönségük kívánt. Ezért a legnagyobb művészek, politikusok is a romantikus szabadságvágy megtestesítőit látták a cigányokban és muzsikájukban. (Csak a legnagyobbakat említi Sárosi: Puskin, Liszt, Joachim, Vörösmarty, Kossuth, Bem.)

A tizenkilencedik században éri el a cigányzene népszerűségének csúcspontját, amikor kialakul a magyar nóta, a sok idegen elemet magával hozó verbunkos és a már nagyvárosokba is eljutott igazi magyar népdal romantikus ötvözeteként kialakult a magyar nóta.

A szerző esztétikai szempontból is értékeli a kialakult műfajokat és előadási stílusokat. Rámutat arra a hígulási folyamatra is, ami a cigányzenét a múlt század közepétől napjainkig érte. Jövőjét tekintve az effajta muzsikát korszerűtlennek és elöregedőnek véli, mivel kialakult, meglevő sablonokra alapoz, s azért is, mert a nótacsinálás környezete megszűnt. Tisztázza ennek a jellegzetesen városi zenének a hatását falun, és azt is, hogy a főleg magyar nóta hatására kialakult új stílusú népdal milyen értékeket vallhat magáénak.

A cigány népzene című fejezet szakirodalmunkban eddig még nem tárgyalt részletességgel sorakoztatja fel a cigányzenei folklór stílusjegyeit. (Noha erre már történtek kísérletek, pl. Pongrácz Zoltán: Népzenészek könyve.)

Külön részben ír a cigányzenének arról a tizennyolcadik században elmaradt és háttérbe szorult rétegéről, amely a hagyományos magyar népi hangszeres muzsikálást műveli. S hogy ez titkon még sokáig létezett és létezik ma is, erre bizonyíték a századunkban felfedezett, főleg közép-erdélyi népzene és az egész magyar nyelvterületen elterjedt egyéb hangszeres muzsikálás. Ennek modern, városi interpretálására is történtek reménykeltő kezdeményezések. (Sebő Ferenc és Halmos Béla zenekara és mások.)

*

A *Népi hangszereink* megjelentetésére bizony pénzesebb kiadó is vállalkozhatott volna. Mindössze hatszáz példányban jelent meg, s egyetlenegy helyen szerezhető be. Pedig — mivel egyedülálló kísérlet — nagy szükség volna rá. A könyv egyébként Sárosi Bálint *Die Volksmusikinstrumente Ungarns* című, német nyelven megjelent nagyméretű tanulmányának rövidített kiadása. A Rajeczky Benjámin közreadásában megjelent Hungarian Folkmusic című lemezsorozat hangszeres népzenei anyagának ismertetője is erre a német nyelvű könyvre támaszkodik.

Sárosi e munkájának szembeötlő előnye, hogy az organológia Sachs—Hornbostel-féle hangszerfelosztása szerint csoportosítja az összes létező magyar népi hangszert a legprimitívebb levélsíptól és ritmuskeltő eszközöktől a cimbalomig.

A hiány nélkül felsorolt összes hangszer nevének etimológizálása után a hangszerek szerkezetének leírásán, elterjedtségének vizsgálatán keresztül eljut a játékmód részletes ismertetéséig, amire eddig a magyar népzenetudomány még nemigen szentelt figyelmet. A könyv végén felsorolja a különböző népi hangszeres együttesek összeállításának lehetőségeit, s külön foglalkozik a cigányzenekarral. A Népművelési Intézet hangfelvételtárában az érdeklődő magnetofonra másolhatja a kiadványhoz tartozó, ugyancsak Sárosi által szerkesztett hangzó zenei példatárat is.

Sárosi Bálint fönti két könyvét nem csupán a zárt szakközönségnek szánta, és ezt előadása, stílusa, példaanyaga is tükrözi. Mondanivalóját a nagyközönség által is követhető természetes és életszerű formában adja elő. Megidézi a művészet és irodalom sok képviselőjét, hogy a kérdésről szóló véleményük révén tudósi közlendőit még életszerűbben köthesse a közgondolkodás áramkörébe. Tudományosság és ismeretterjesztés szerencsés egységét erősíti ezzel is.

KISPENGŐ FERENC